

NAUKA, INTELIGENCIJA I ALTERNATIVA

(O značaju problematizacije pitanja odnosa nauke, inteligencije i alternativnih pokreta)

Rezime: Autor u radu razmatra odnos nauke/univerziteta, inteligencije i levice u borbi za alternativni projekat održivog razvoja savremenog društva. U fokusu njegove analize simultano se prate tendencije u društvenim naukama, u ontologiji savremenog društva, i među društvenim grupama, a posebno u okviru tzv. snaga levog pokreta.

U analizi se posebno istražuje uticaj tranzicije na izmenu socijalne structure u postsocijalističkim društvima i ambivalentno socijalno ponašanje inteligencije; na defanzivnu poziciju levice i njenu integraciju u kapitalistički system; na oseku kritičke uloge intelektualaca u kreiranju alternativnih projekata razvoja i upravljanja.

Autor nasuprot tezi o bezalternativnosti kapitalizma čini pledoaje za obnovom kritičke misije intelektualaca i autentičnog levog pokreta – kao pokreta socijalističke alternative i ostvarivanja održivog/humanog razvoja čovečanstva.

Ključne reči: nauka, univerzitet, inteligencija, leвица, alternativa.

UVODNA RAZMATRANJA

Savremeni svet nalazi se na raskršću i pred velikim izazovima. Snažan tehnološki dinamizam u drugoj polovini XX veka i asimetrični neoliberalni model globalizacije u zemljama svetskog centra kao svoju posledicu i antipod imaju rekolonizaciju i periferizaciju ostatka lupmenplanete. Tehnološku umreženost svetskog društva, nažalost, uporedo ne prati socijalna homogenizacija i rast solidarnosti, već klasna i regionalna podeljenost. Implouzija socijalizma na Istoku i destrukcija socijalne države u Evropi omogućili su, najpre, uspon, a onda i krizu neoliberalnog “kapitalizma katastrofe” (N. Klajn). Ovakav društveni obrt u globalnom svetском sistemu, nažalost, nisu predvidele društvene nauke. Piter Berger, koji je početkom 70-tih XX veka, sa oduševljenjem pisao o saznajnoj misiji sociologije, kao usponu nauke kritičkog uma, proizišle iz duha moderne/prosvetiteljstva i građanske revolucije početkom 90-tih napisao je tekst “O opozivu/povlačenju poziva sociologije”, kao nauci izneverenih očekivanja. Jer, “sociologija nije toliko oblast koliko perspektiva, i ukoliko ta perspektiva ne uspe, ništa ne ostaje” (Berger, 2006: 201).

¹ ljubisa.mitrovic@filfak.ni.ac.rs

Iako savremnoj nauci dugujemo zahvalnost za krupne promene koje su se zbile u XX veku, ipak se može reći da se krajem XX i početku XXI stoleća ona našla u temeljnoj krizi i na raskršću. Posebno kada se radi o društvenim naukama, došlo je do sloma starih klasičnih paradigmi, a da nova još nije iznedrena. Suočeni smo sa posmodernom “crnom rupom“ i u teoriji. Otuda nagli i masovni beg naučnika u nove forme relativizma, skepticizma i solipsizma, tačnije u nove oblike idealizma u savremenoj nauci i filozofiji.

Na delu je zahtev za metateorijskim preispitivanjem svih oblika teorijskog nasleđa i konstruisanjem novih paradigmi, tj. “teorijskih svrdla” za celovito i umno promišljanje problema savremenog sveta. Taj zadatak je tek otvoren pred akademskom zajednicom naučnika i on je pred nama kao nešto zadato.

Kriza nauke u našoj savremenosti indikator je krize sveta društvene stvarnosti. Savremeni svet je ne samo na početku novog milenijuma, već i na raskršću civilizacijskog razvoja. On se nalazi u dubokoj, epohalnoj meni, ili kako bi francuski istraživač Gi Sorman rekao u procesu “*velike tranzicije*” (Sorman, 2007).

Bez obzira na ideološke mistifikacije i dubioznosti pojma tranzicije u kolokvijalnoj upotrebi, treba istaći da je savremeni svet zahvaćen procesom velikih promena. Naime, ovim procesom, u različitim oblicima njegovog ispoljavanja, zahvaćena su kako bivša socijalistička tako i kapitalistička društva, razvijeni i nerazvijeni delovi savremenog svetskog društva. Najrazvijenije zemlje, tzv. svetskog centra, izlaze iz jednog razvojnog ciklusa (klasičnog industrijalizma) i kraću se ka postindustrijskoj civilizaciji, dok su postsocijalistička društva zahvaćena procesima liberalizacije, obnove kapitalističkog načina proizvodnje i prelaska iz autoritarnih jednopartijskih rezima u pluralističke sisteme upravljanja promenama. Jednom reći, svet je zahvaćen snažnim talasima promena. Ishod tog kretanja i po smeru i po mogućim posledicama krajnje je neizvestan. Za sada je izvesna samo neizvesnost. Moglo bi se reći: krenulli smo na put morem bez obala, i bez jasno definisanog cilja. Budućnost koja je počela, krajnje je neizvesna. O njoj futuristi i pisci socijalnih i tehničkih, pozitivnih i negativnih utopija i antiutopija, već manje pišu euforično, a sve više sa dozom skepse. Optimistički zanos o “trećem talasu” (Tofler, 1983) iz sedamdesetih godina kao da slabi i kao da se susrećemo sa fenomenom “posustajanja budućnosti” (Rifkin, 1986). Suočeni smo, s jedne strane, sa slomom stare klasične socijalne paradigme, a s druge, sa agresivnom pojavom neoliberalne teorije o “kraju istorije” i posmodernističkom apokaliptičnom vizijom o čovekovoj otuđenosti i nemoći u savremeom društvu. U tom kontekstu i savremena inteligencija doživljava svoj brodolom, ponašajući se često poput Rembovog “pijanog broda”. Naime, izgubivši čvrstu idejnu orijentaciju, lešinarski baulja od jedne do druge teorijske pozicije, trpajući u svoj intelektualni džak od svega pomalo, spajajući nespojivo, praveci od njega “gemišt” od koga “boli glava”! Od te vrste “intelektualnog napora”, u krajnjoj liniji, malo je ozbiljne vajde za opštu stvar teorije i prakse i socijalne akcije. Ova vrsta intelektualaca kao da se ozbiljno “razbolela na smrt” i da sem širenja bolesti defetizma, nije sposobna za ozbiljan rad na problematizaciji ključnih pitanja teorije i prakse naše savremenosti, niti je spremna na nove žrtve u socijalnoj akciji aktera društvenih promena našeg vremena.

No, kriza je i vreme plodnosti. Svojim neizvesnostima; ona je izazov i šansa za kreativce i inovatore, za one koji su spremni za bespristrasno istraživanje, za nova suočavanja i traganje za istinom, za one, koji su hrabri, umno vidoviti, i spremni za iskorak iz postojećih paradigmatičkih okvira savremene nauke i filozofije. Za one, koji istražuju nevidljivu logiku novih mena vremena, koji oslušuju unutrašnje zapovesti nužnog, dolazećeg, još ne rođenog sveta, sveta mogućnosti koje zriju, i koji su spremni da mu svojim intelaktualnim snagama budu živi mostobran da ga iznedre i objave svetu. Njihova je uloga u svetu nauke pionirska, vizionarska. Oni deluju u skladu sa pesnikovim vjuraju "Budućnost je tu, samo je treba prepoznati i izdvojiti" (B. Miljković). Upravo nauci i naučnicima pripada uloga, da svojim istraživanjima, uvide to prepoznavanje dolazeće budućnosti da dešifruju njene kodove, da oslušnu njene sirenske poruke i da ih učine dostupnim običnim smrtnicima na javno korišćenje i upotrebu. Taj zadatak treba da ostvare savremena nauka i filozofija. Sve je ostalo deo pedagoške i didaktičke operacionalizacije, deo tehnologije obrazovanja i modernog društvenog inženjeringa, tj. institucionalizovanih procesa savremene edukacije i socijalizacije. No, za masovno javno korišćenje novih znanja i demokratske društvene promene, pored novih profesionalnih struktura u podeli rada neophodno je razviti i širok masovni socijalni pokret modernizacije i reforme. Neophodno je, za razliku od tradicionalnih često privilegovanih aktera, formiranje novih pluralističkih socijalnih, političkih i kulturnih aktera demokratskih društvenih promena.

Upravo ovde činimo napor na problematizaciji pitanja odnosa nauke, inteligencije i tzv. levog alternativnog pokreta u savremenosti. Zelimo razmotriti kakva je uloga nauke za društveni razvoj, koje su promene nastale u položaju i ulozi inteligencije i levice u postsocijalističkim društvima, od kakvog su značaja nauka i teorija za socijalnu akciju levice. Releatnost ovih razmatranja povezana je i sa ambivalentnim odnosom vladajuće levice prema nauci: od deklarativnog, instumentalno-pragmatičnog do nihilističkog. *Prozelitskoj pseudolevici* kao da nisu potrebni nikakva teorija i nauka. Kao epigon kapital odnosa ona sve više klizi ka neoliberalnoj ideologiji i socijaldemokratskom modelu upravljanja promenama, zadovoljavajući se da u nastupajućem kapitalizmu igra ulogu političkog advokata nastajuće neoburžoazije. Zamagljivanjem stvarnog karaktera reprodukcije društvenih odnosa i izbegavanjem da odgovori na pitanje šta je sa viškom rada i eksploatacijom sveta rada, ona kupuje vreme da se učvrsti kao nova ekonomska i politička klasa. Radi toga njoj nije potrebna nauka kao društvena kritika, već ideološki aparati marketinga u funkciji apologije, učvršćenja i održavanja *status quo*-a. Za razliku od nje, *autentičnoj levici* nauka je životni sok. Ona, svojim rezultatima u istraživanju istine, može pomoći da leвица revitalizuje sopstvene snage i obnovi njenu progresivnu emancipatorsku istorijsku ulogu. Ona može pomoći da se razvije (izgradi) nova strategija nade, te da se posle istorijskih turbolencija (implozije jednog modela-realsocijalizma) ostvari nov susret radničkog i novih društvenih pokreta – u borbi za demokratski preobražaj savremenog sveta za pobedu antikapitalističke alternative društvenog razvoja u svetu.

NAUKA U PROCESU GLOBALNIH DRUŠTVENIH PROMENA U SVETU

Savremano doba je doba “velikih, neobičnih promena” (Naisbitt, 1985), koje su na izmaku XX i početkom XXI veka vezane za snage tzv. “trećeg talasa” (A. Tofler), tj. nosioce naučno-tehničke revolucije, koja već danas nije kao juče. Promene su tako radikalne da se s pravom govori, dakle, o nastanku nove civilizacije, o nastanku postindustrijskog društva. Radikalnost tih promena ispoljava se ne samo u načinu proizvodnje već i u široj socijalnoj organizaciji društva, u različitim njegovim segmentima (od preduzeća, preko porodice, do politike i kulture).

U osnovi globalnih društvenih promena tj, savremenih svetskih megatrendova leže tekovine moderne nauke. *Džon Nizbet* u svojoj studiji *Megatrendovi* (1982) ukazuje na ulogu deset velikih svetskih trendova koji, poput “strele vremena” oblikuju opšti smer društvenih promena, menjaju naš život, opredeljuju strukturu i dinamiku savremenog društva i krče put od zatvorenog masovnog, kolektivističkog, klasnog društva – ka modernom, otvorenom, pluralističkom, participativnom, demokratskom društvu slobodne individualnosti. To su svetsko-istorijske tendencije kretanja, tj. prelasci: 1) od industrijskog ka informatičkom društvu; 2) od klasične ka visokoj tehnologiji; 3) od nacionalnih privreda ka svetskoj privredi; 4) od kratkoročnih ka dugoročnim ciljevima; 5) od centralizacije ka decentralizaciji; 6) od oblika institucionalne pomoći ka samopomoći; 7) od reprezentativne ka participativnoj demokratiji; 8) od principa hijerarhije ka “mreži” odlučivanja; 9) od Severa ka Jugu; 10) od alternativnih (ili-ili) ka multiopcijama (višestrukost mogućnosti izbora). U novoj studiji *Megatrendova 2000*, Nizbet dalje eksplicira mogući smer delovanja megatrendova, uz izvesnu dozu skepticizma i fleksibilnosti u interpretaciji njihove uloge u društvenim promenama.

U našoj savremenosti nauka je postala moćna poluga rekonstrukcije sveta. Ona je integralni deo modernih proizvodnih snaga i ključni razvojni resurs ukupnog civilizacijskog razvoja savremenog društva. Moderna podela rada ne začinje se na poljima niti u klasičnim fabrikama i industrijskim pogonima, njen pravi generator su naučne laboratorije. Svet je to shvatio i zato izgrađuje radikalno drugačiji odnos prema nauci i njenim potencijalima. U visoko razvijenim industrijskim zemljama na nauku se više ne gleda niti kao na potrošnju, niti kao spoljniji ukras, tj. oblik statusne, pokazne potrošnje, već kao na inherentni i najbitniji deo načina proizvodnje i života savremenog društva.

O tome kakav je značaj *revolucije u nauci* za savremeni svet govore brojna istraživanja sociologa i futurologa, kako na zapadu tako i na istoku, u kojima se ukazuje na rezultate, to jest, napredak koji je u svom razvoju dostiglo savremeno društvo pod uticajem naučnih revolucija. Naučna revolucija u našoj savremenosti bitno je izmenila naučnu mapu sveta ali i skratila vremenski interval između naučnog otkrića i njegove tehnološke operacionalizacije, to jest, masovne primene u proizvodnji. Tako, na primer, ako je taj vremenski interval (između naučnog otkrića i njegove tehnološke primene) početkom XX veka u proseku iznosio 30 godina a

između dva rata 16 godina, taj prosek posle drugog svetskog rata iznosi 9 godina, a danas 3 godine.

Ovakve radikalne promene u odnosima nauke i tehnologije, to jest, tehnološke primene novog znanja, imaju ogromne implikacije kako na organizaciju savremene proizvodnje, tako i na organizaciju sistema obrazovanja, nauke i univerziteta. Svi ti procesi najdirektnije ukazuju na činjenicu brzog zastarevanja znanja i neophodnost permanentnog, dodatnog, inovativnog obrazovanja ne samo studenata već i nastavnika, kao i proizvođača, nosioca razvoja savremene proizvodnje.

Rezultatima svojih istraživanja, sociolozi obrazovanja i drugi analitičari pokazuju da je savremeni univerzitet u svetu zahvaćen procesima: 1. inovacije, 2. internacionalizacije, 3. integracije, 4. informatizacije i 5. individualizacije.

Pod uticajem naučnih revolucija, koje su se u drugoj polovini XX veka dinamičnije ostvarivale, porušene su brojne vladajuće paradigme u različitim oblastima naučnog saznanja i formirane nove. Ostvaren je ogroman naučni progres (više od 90% stvorenog znanja nastalo je u poslednjih 30 godina, a 90% svih naučnika u celokupnoj ljudskoj istoriji naši su savremenici). Svi ovi procesi uticali su na brzo zastarevanje znanja, nastavnih i naučnih sadržaja i na potrebu inovacijskih procesa u obrazovanju, kako na univerzitetu, tako i diplomiranih stručnjaka u privredi i društvenim delatnostima. Otuda jedan od značajnih procesa kojima je zahvaćen savremeni univerzitet upravo leži u permanentnom obrazovanju i inovaciji znanja svih njegovih struktura – od nastavnika i saradnika, do studenata i diplomiranih stručnjaka.

Savremeni univerzitet treba izgrađivati kao multifunkcionalnu instituciju, koja ima četiri kapitalne/ključne misije: 1) *nastavno-obrazovnu*; 2) *naučno-istraživačku*; 3) *inovaciono-razvojnu* (za definisanje razvojnih strategija i transfer novih tehnologija i inovacija); 4) *pedagoško-kulturološku/socijalizatorsku* (a) *vaspitanu* – za život u društvu, jer ljudi nisu jednodimenzionalne ličnosti/specožderi; b) *za ekološko vaspitanje* (za održivi razvoj i planetarnu bioetiku); v) *za kulturu mira i globalnu solidarnost čovečanstva*).

Sve ove funkcije treba ravnomerno razvijati, a očekivati je da će one svojom sinergijom otvoriti put izgradnji, ne samo novih kompetentnih profesionalaca već i zdravih ličnosti u borbi za održivi razvoj čovečanstva, za društvo znanja, otvorenog, humanog, solidarnog i odgovornog društva, za globalizaciju solidarnosti i kulturu mira u svetu.

Samo se takav univerzitet može razviti u snažnu naučno inovativnu i razvojnu instituciju, koja će svojim stvaralaštvom ostvarivati i kritičku, humanističko-emancipatorsku ulogu u savremenom društvu. U ovom kontekstu posebno treba apostrofirati ulogu društvenih i humanističkih nauka u društvenom razvoju: u modeliranju i kritičkoj valorizaciji dometa javnih politika i kreiranju alternativnih projekata razvoja, racionalnog i demokratskog upravljanja kapitalnim nacionalnim resursima.

U toku je proces tranzicije savremenog univerziteta. *Metamorfoza njegovih funkcija i identiteta, kao institucije i akademske zajednice* (homo academicusa u pokretu i dinamičnom razvoju savremenog društva), za-

služuje da bude naučno istraživana kako bi se razumela suština njegovih promena (institucionalnih, programskih/kadrovskih i suštinski socijalno-kulturnih) i kako bi Univerzitet izrastao u kapitalnu nacionalnu instituciju, u motor savremenog i budućeg razvoja društva i emancipacije čoveka.

Univerzitet ima posebnu odgovornost u kadrovskoj obnovi, kadrovskoj reprodukciji društva. Da bi univerzitet mogao doprineti kadrovskoj obnovi društva, on mora najpre da izvrši radnu diferencijaciju u svojim redovima, putem stvaralačke kompetencije i reafirmacijom kriterija visokog profesionalizma i etike naučnog poziva.

UNIVERZITET – INTEGRALNI I NAJSENZIBILNIJI DEO DRUŠTVA

Univerzitet je integralni deo društva, ali je i najsenzibilniji deo društva. Zato on treba da ima kritičku distancu prema sebi i okruženju, prema postojećem društvu. Previše integrisan u postojeće stanje makro i mikro društvenih odnosa univerzitet i sam postaje konzervativan. Ukupnom svojom pozicijom i ulogom, univerzitet mora znanjem i progresivnošću svojih ideja biti makar korak ispred društvenog okruženja. Jedino tada može da povlači društvo napred, da sopstvenom kreativnošću otvara duhovne horizonte, razvija revolucionarnu teoriju, stvara vizije i podstiče nadu. U suprotnom, univerzitet postaje produžena ruka socijalnih sila konzervacije i gubi svoj naučni i politički identitet i dignitet.

U savremenom društvu univerzitet treba da bude najkonkurentnija i najselektivnija institucija. Zdrava konkurencija i kvalitetna selekcija, a ne intelektualna uravnilovka su njegova pravila ponašanja. Zato treba izgrađivati praksu stimulisanja najboljih, vrednih i sposobnih koji bi bili nosioci razvoja univerziteta. U našem društvu u dužem period težilo se samo prosečnom, pa i prosečnom univerzitetu što je pogubno za razvoj društva. Duhovna uravnilovka je tragedija za jedan narod. Mnogo toga je u nas svojevremeno iz političke sfere mehanički uneto u odnose na Univerzitet, pa i kadrovska politika, izbori i unapređenja univerzitetskih nastavnika i saradnika.

Uz sve zastoje sa kojima smo suočeni u poslednje dve decenije, najzad je počela da sazreva svest na našim univerzitetima da se sa starim znanjima ne možemo više niti “uklapati” u svet, a svakako ga ne možemo menjati i stvarati novi. A ko ne stvara, osuđen je na zavisnost i zaostajanje u razvoju. Stoga je modernizacija univerziteta i njihovo osposobljavanje za proizvodnju novog znanja pitanje “biti il ne biti” univerziteta danas.

Nalog je vremena, da se ne bi zaostajalo da se blagovremeno mora potrčati i držati tempo prema odabranom cilju. Ili kako to L. Caroll veli “trčati najbrže što se može da bi se ostalo na istom mestu”, tj. da se ne bi zaostajalo. Nažalost, mi smo se tako dugo komotno ponašali, da nas danas može samo pravi “galop” izvući.

Da bi postao snažan generator privrednog i društvenog razvoja, univerzitet mora u svakom pogledu da obezbedi nove domete u svojoj organizaciji, u kvalitetu i efikasnosti studiranja, u nastavnom i naučnoisti-

raživačkom radu i kulturi. U suprotnom, univerzitet će i sam postati sila konzervacije, zarobljavanja uma i socijalne regresije. Takav univerzitet ne zaslužuje častno mesto u društvenoj zajednici. Naše su nade da će univerzitet savladati problem i protivrečja koje nosi i da će rezultatima svoga rada i stvaralaštva postati ključna poluga privrednog i društvenog razvoja savremenog društva. Da bi u tome uspeo, principe pozitivne i oštre selekcije mora primeniti na samog sebe i kroz nove domete u naučnom stvaralaštvu i stručnom obrazovanju mora se potvrditi kao visoko kompetentan i profesionalno odgovoran činilac za kadrovsku promociju. Samo na taj način on će pomoći profesionalnoj i kadrovskoj obnovi društva, koja je pretpostavka daljeg društvenog napretka.

Savremeni univerzitet, kako celokupnom svojom unutrašnjom organizacijom, društvenom pozicijom i ulogom, tako i, pre svega, vrhunskim dometima svog stvaralaštva, treba da postane ključni razvojni resurs savremenog društva. Svojim neimarstvom on treba da obrazuje ne samo nove revolucionare rada već i protagoniste kritičke misli i borce za demokratiju i slobodu u savremenom društvu. Stoga, nasuprot vladajućoj apologetici i pozitivizmu, savremeni univerzitet mora biti u funkciji očuvanja “budnog oka uma” stalno podstičući intelektualnu odiseju bez koje nema stvaranja “moći iz sebe”, bez koje nema istinskog napretka i slobode.

Učinili se osvrtno na razvoj savremenog univerziteta u svetu, zapaziće se da se on nalazi u procesu transformacije u programskom i organizacionom smislu. Naučno-tehnološka revolucija svojim implikacijama utiče na promene njegove strukture, organizacije rada, na novo profiliranje njegovih funkcija: naučno-istraživačke, nastavno-obrazovne i kulturološke. Zapažena je tendencija od državnih ka privatnim univerzitetima, od centralizovanih ka decentralizovanim organizacijama rada odlučivanja, ali sa snažnom informatičkom povezanošću i korišćenjem modernih metoda i tehnologija obrazovanja. Savremeni univerzitet ima visoku autonomiju u osnovnoj delatnosti – nastave i nauke, poziva i struka, ali i odgovornu komunikaciju sa okruženjem (privredom, tržištem i državom). Na njemu su sve izraženiji procesi multidisciplinarnе saradnje između različitih nauka. Savremeni univerzitet, takođe, je zahvaćen procesom globalizacije, tj. internacionalizacije znanja. Sistemom modernih informacionih tehnologija, a posebno internetskom mrežom, omogućeno je blagovremeno upoznavanje sa naučnim inovacijama, njihovo umnožavanje i masovno korišćenje od strane mlade generacije. To, pored naučne i obrazovne funkcije, ima i kulturološku, jer omogućuje multikulturnu komunikaciju i razvija planetarnu svest mladih kao integralnog dela savremenog čovečanstva.

Uporedo sa ovim naučno-tehnološkim promenama u radu savremenog univerziteta, treba istaći da teče proces preispitivanja klasičnih paradigmi i formulisanje novih, kao i otvaranje i restrukturiranja nauka, tj. jačanje procesa saradnje i integracije prirodnih, društvenih i humanističkih nauka.

ZA NOVE PARADIGME U DRUŠTVENIM NAUKAMA

Iako su XIX vek i prva polovina XX stoleća, kada su u pitanju društvene nauke, bili u znaku klasične paradigme, koja je svoje utemeljenje imala u pozitivizmu, strukturalizmu, funkcionalizmu i ortodoksnom marksizmu, u vrednostima i ciljevima moderne i njenog mita o oslobođenju, istini i progresu, u našoj savremenosti došlo je do sloma te paradigme. Naime, sve se više napuštaju shvatanja o linearnom progresu, istorijskom determinizmu, gvođenim zakonima istorijskog kretanja, o društvu kao zatvorenom sistemu i privilegovanim akterima istorijskih promena.

Savremena istorija je svojom praksom dovela u sumnju ove vrednosti klasične sociološke paradigme. Naime, pokazalo se da istorijsko kretanje nije isključivo linearno, da ne postoji privilegovani makro subjekt društvenih promena, niti u društvu deluju gvođene zakonitosti. *Nova sociološka paradigma* kao izraz posmoderne sinteze različitih teorijskih diskursa i metodoloških pravaca zasniva se na novim pretpostavkama, kao što su: otvorenost istorije i društva, prožimanje procesa kontinuiteta i diskontinuiteta, pojava novih faktora društvene dinamike i pluralizma aktera društvenih promena. U tom smislu u savremenoj sociologiji, krajem devedesetih izražena su četiri nova pokreta u čijoj su osnovi zahtevi za integracijom: 1) mikro-makro plana sociološke analize, 2) delanja i struktura, 3) pokret za teorijsku sintezu, 4) metateorija u sociologiji. Žorž Ricer, polazeći od teze da je sociologija *par excellence* "poliparadigmatska nauka", formulisao je zahtev o integrisanoj sociološkoj paradigmi (Ritzer, 1996: 83-88).

Razvojni luk sociologije kao nauke i poziva u našem veku tekao je od akademske ka primenjenoj, od sociologije kao društvenog inženjeringa, ka sociologiji kao društvenoj kritici. U zavisnosti od paradigme na koju se oslanjala i odnosa prema postojećem, sociologija se u svom razvoju diferencirala na pozitivističku, institucionalističku i kritičku, na sociologiju poretka i sociologiju pokreta, na sociologiju odlučivanja i sociologiju suprotstavljanja, ostvarujući integrativnu ili kritičku socijalnu ulogu u savremenom društvu. Naravno ta se njena uloga različito ispoljava i ostvaruje u različitim globalnim društvima i društvenim sistemima savremenog svetskog društva: u visoko razvijenom svetskom centru, na poluperiferiji i periferiji, tj. u zavisnim društvima.

Iako je savremena sociologija u teorijskom pogledu podeljena između systemske i konfliktne paradigme, a kao poziv i struka između profetske i sveštenečke paradigme, neophodno je težiti integraciji različitih teorijskih i metodoloških pravaca, tj. modelu integrisane paradigme. To pak zahteva poštovanje spektra pluralizma teorijskih pravaca i komplementarnost različitih dimenzija i nivoa različite sociološke analize. To je ne samo intelektualni izazov za istraživanja, već i ono što je najprimerenije shvatanju sociologije kao multiparadigmatske nauke u sistemu savremenih društvenih nauka.

NEKI ASPEKTI AMBIVALENTNE ULOGE INTELEGENCIJE U POSTSOCIJALISTIČKIM DRUŠTVIMA U TRANZICIJI

Implozijom socijalizma nastale su radikalne promene u biću i svesti postsocijalističkih društava u srednjoj i istočnoj Evropi. Na nastajućim procesima obnove kapitalističkog načina proizvodnje porušeni su čitavi delovi društvene nadgradnje a novi se tek izgrađuju. U tom kontekstu, promena društvene strukture postsocijalističkih društava u tranziciji, želimo razmotriti neke aspekte metamorfoza u biću i svesti inteligencije kao društvene grupe, posebno u nas.

Inteligencija je bila u bivšem režimu deo srednje klase. Tačnije, društveni sloj koji je obuhvatao heterogene grupe: od proizvodnje, preko systemske, do prirodno-naučnotehničke i humanističke inteligencije. Kao, takva, inteligencija se u uslovima socijalizma nalazila između sveta rada i nomenklature, tj. kolektivnih vlasnika sredstava za proizvodnju. U uslovima samoupravljanja, posebno u period njegovog uspona, kada je izvršena značajna redistribucija i socijalizacija društvene moći inteligencija se dobrim delom identifikovala sa interesima sveta rada, postajući njen "organski intelektualac" (A. Gramsi). Međutim, sa jačanjem procesa formalizacije samoupravljanje, razrastanjem fenomena policentričnog etatizma, nacionalizma, i birokratizacijom partije i društva, jedan deo inteligencije (posebno systemska i naučno-tehnička) sve su više preferirale politbirokratskom i tehnokratskom kompleksu snaga, odvajajući se od emancipatorskih ciljeva sveta rada. Sudbina humanističke inteligencije je bila dobrim delom disidenska, orijentisana na radikalnu kritiku režima i marginalizovana na časopisno dejstvo, iz suženih i strogo kontrolisanih enklava udruženja ili drugih oblika interesnog organizovanja i delovanja. Najveći "profitaši" iz redova inteligencije bili su tzv. "službeni marksisti" i onaj deo partijske inteligencije koji se bavio marksizmom kao systemskom teorijom i ideologijom. Ova grupa, većito nastanjena oko komiteta, od opštinskih do centralnih, uživala je brojne privilegije i sinakure, bivajući zadužena za cenzorske poslove, propagandu i brinući o mentalnoj higijeni naroda. Bliza analiza bi pokazala određene diferencijacije i unutar nje same: na kreativnu i reproduktivnu grupu, na "pčele radilice" i "trutove", i "parazite", ali to je drugi zadatak.

Implozijom socijalizma, razaranjem starog režima i obnovom kapitalističkog načina proizvodnje, najveće promene u smislu vertikalnog pada u sistemu socijalne piramide moći, su doživeli radnici i inteligencija. Pravi brodolom, pad na dno piramide socijalne moći. Inteligencija je prosto rastopljena i razorena. Od tog snažnog socijalnog stresa mnogi su doživeli pravi šok i frustraciju, ne samo kolektivnu već i individualnu. Ove nagle promene dovele su do krize i gubljenja identiteta, grupnog i personalnog. Na sociolozima, socijalnim psiholozima i književnicima ostaje da prikažu uspon i pad jedne generacije.

U postsocijalističkim društvima najveće ustupke učinila je inteligencija. Posle implozije starog režima, ona se našla u idejnom vakumu i defan-

zivi. Brojni bivši marksisti kao da su izgubili idejni kompas, orijentaciju i počeli se ponašati poput Rembovog “pijanog broda”. Iz takve idejne pozicije počeli su sejati defetizam i otvoreno prelaziti na pozicije antikomunizma i nacionalizma. Fenomen ketmanstva (Č. Miloš) ponovo je na delu.

Sve je više pripadnika bivše tzv. systemske i partijske inteligencije koji prelaze na pozicije neoburžoazije u nastajanju, postajući euforični i agresivni advokati snaga kapital-odnosa. U redovima naučne inteligencije, takođe, nekritički se prelazi na pozicije neopozitivizma, funkcionalizma i neoliberalizma. Brojni do juče službeni marksisti preko noći su postali “poperovci”, ističe Milan Brdar u studiji “Pouke skromnosti” (2008: 9). Sada umesto Marksa i marksizma, bivši marksisti se utrkuju ko će bolje “krčmiti” mantru političke filozofije liberalizma o “otvorenom društvu”, predavati “Marketing” ili “Menadžment”. Talas menadžerske sociologije sve više potiskuje kritičku sociologiju. Većina intelektualaca postali su epigone neoburžoazije u nastajanju, dok su marksisti u defanzivi pred novim ideološkim silama kapital-odnosa. Inteligencija, kao društvena grupa, očigledno, pokazuje visok stepen političke mimikrije. To se posebno manifestuje u tzv. prelaznim razdobljima, u kakave između ostalih spada i sadašnja sistuacija u nas i u svetu. U prelaznim razdobljima najvidljivija je pojava konvertitstva, pojava prelaska sa jedne idejne, političke i socijalne pozicije na drugu. O toj pojavi neki govore u terminima “izdajstva”, dok sociolozi imaju svoje neutralnije kategorije kojim opisuju procese i oblike socijalne mobilnosti.

U novonastaloj situaciji u postsocijalističkim društvima u tranziciji inteligencija se našla u ambivalentnom položaju – između sveta rada i kapitala. Gruba klasifikacija društvenih grupa inteligencije može se sačiniti polazeći od njenog odnosa prema društvenim klasama, prema mestu u podeli i organizaciji rada, pa prema vrsti delatnosti tj. rada koji obavlja, do odnosa prema postojećem režimu. U tom smislu možemo govoriti: o sitnoburžoaskoj, buržoaskoj i inteligenciji sveta rada; o proizvodnoj, systemskoj, naučno-tehničkoj i humanističkoj; o reakcionarnoj, konzervativnoj i progresivnoj. Moguće su i brojne druge klasifikacije, kao što je to: 1) tradicionalna inteligencija tj. “nacionalni radnici” opšteg tipa; 2) organska inteligencija nove buržoazije (menadžeri); 3) inteligencija modernog sveta rada (koja je u nastajanju).

U uslovima postsocijalističkih društava u tranziciji inteligencija, grubo uzev, igra trojaku ulogu: reakcionarnu, konzervativnu i progresivnu. Inteligencija ima reakcionarnu ulogu ukoliko razvija strategiju retraditionalizacije i obnavlja regresivne ideološke i kulturološke obrasce, koji vode predgrađanskom predmodernom društvu suprostavljajući se procesima modernizacije i reforme društva. Konzervativna uloga inteligencije se ogleda u apologiji nastajućeg kapitalističkog društva i strategije zavisne modernizacije i rekolonizacije. Progresivnu ulogu inteligencije igra kada svojim stvaralaštvom pomaže modernizaciju i demokratizaciju društva, reformu i razvoj njegovih proizvodnih snaga, rast ljudskih sloboda i prava i emancipaciju sveta rada.

Učinili se osvrtno na promene u položaju i ulozi inteligencije danas, zapaziće se trend njenog masovnog prelaska na pozicije građanske klase u

nastajanju. Ona time samo pokazuje svoje pravo biće, težnju za sigurnošću i “zavetrimom”. Naime, ona žali za pogodnostima standarda, načina i stila života iz bivseg režima, vezujući se za novonastalu buržoaziju i epigonski veličajući ciljeve kapitalističkog načina proizvodnje.

Novonastajuća neoburžoaska inteligencija brzo se prilagodila novim procesima i otpočela je sa novom idejnom proizvodnjom. Tu je na delu naučni pozitivizam i nekritička glorifikacija svega što je građanska i predgrađanska nauka proizvela, a osobito najnovijih duhovnih proizvoda u liku filozofije i ideologije neoliberalizma. Sve se to pomodno danas širi u nas. Poput pečuraka što naglo niču posle kiše, na svakom uglu se ostvaruju brojne škole menadžmenta, marketinga bez obzira na stvarnu ispunjenost pedagoških i drugih uslova. Kritička sociologija se zamenjuje menadžerskim, sa naglašenom integrativnom i konzervativnom ulogom. Funkcionalizam i neoliberalizam su postali ne samo teorija sistema, već i dominantna nova ideologija neoburžoaske inteligencije, u funkciji nastajućih snaga kapital – odnosa. U poredo sa formiranjem dela *kompradorske neoburžoazije*, na tlu postsocijalističkih društava, formira se novi tip *poluperifernе inteligencije*, koja nekritički širi vrednosti vesternizacije i pomaže formiranju strategije zavisne modernizacije, uvlačeći ova društva u proces rekolonizacije. Postaje sve očiglednije da deo inteligencije, posebno bivše systemske i partijske, danas obavlja konzervativne poslove na očvršćavanju neoburžoazije – u ekonomskim i političkim procesima. Ona s jedne strane, igra ulogu “dvorske” inteligencije jer u funkciji vladajuće klase nomenklature i nastajuće neoburžoazije, a s druge, i vazalske kolonijalne inteligencije, jer je u međunarodnim procesima sledeći strategiju zavisne modernizacije i rekolonizacije, u funkciji kompradorske neoburžoazije poluperifernog kapitalizma, u službi snaga novog svetskog poretka tj. međunarodnog krupnog kapitala. U ovom kontekstu treba reći: da među ispoljenim strategijama tranzicije i razvoja, koje su u igri u ovim društvima, socijaldemokratska je najoptimalnija. Međutim, prema njoj treba biti kritičan, jer se i ona u političkim procesima nalazi između levice i centra, kao “jedna upravljačka forma kapitalizma unutar modela koji je određen kulturom vremena” (Sorman, 1997: 400), a ne kao strategija njegovog prevladavanja.

U postsocijalističkim društvima u toku je proces kristalizacije novih društvenih grupa na osnovama pluralizma svojinskih odnosa i nastajućeg novog karaktera podele rada. Nažalost, u dobrom delu ovih novonastajućih društava suočeni smo sa kapitalizmom poluperiferije i periferije, tj. sa konstituisanjem zavisnih društava i oblike merkantilističke ekonomije. Zelenaštvo i čifinstvo postaju dominantni obrasci ekonomskog i socijalnog ponašanja, a kriminalizacija društvenih odnosa i brojni oblici socijalno-patoloških pojava naša su svakodnevnica.

Jedina klasa koja je ostala bez svojih intelektualaca, ali i bez autentične političke organizacije, jeste radništvo. Slomom starog režima, ono je socijalno atomizirano i politički marginalizovano. Iza njegovih leđa, preko noći, donete su sudbonosne odluke o izmeni karaktera produkcionih odnosa, o modelu globalnog upravljanja društvom, a sve pod firmom modernizacije i reforme. U suštini radi se o radu tzv. “pouzeće” neoliberalne kontra-revolucije, čiji su autori dobrim delom bivši komunisti. Slomom starog re-

žima, izvršen je masovni beg inteligencije i intelektualaca od radništva – u smislu da se ne bave istraživanjem njenog socijalnog položaja, ali niti rade na političkom organizovanju i ideološkom artikulisanju njegovih interesa. Radničkoj klasi u procesima kapitalističke tranzicije, tek pretstoji da iznedri svoje “organske intelektualce” (A. Gramshi) i formira autentične sindikalne i političke organizme za zaštitu svojih socijalnih i političkih interesa.

Učinili se osvrt na ulogu tzv. *humanističke inteligencije*, zapaziće se da su naučnici i intelektualci iz njenih redova bili više kritički angažovani u predvečerje krize i implozije starog režima, negoli u uslovima nastajućeg novog/starog građanskog društva. U nastajućim procesima tranzicije i ova se grupa inteligencije iznutra diferencirala na tri grupe: na onu koja se posvetila tzv. nacionalnom pitanju, na grupu, koja se prilagodila procesima nastajućeg kapitala odnosa i na grupu koja je ostala da i dalje obavlja misiju kritičke svesti. Pored tzv. modernističke orijentacije na neoliberalizam i apologiju kapital-odnosa, prisutna je i druga neokonzervativna tendencija naglašenog okretanja prošlosti, rad na obnavljanju kulturoloških i religijskih obrazaca i tradicionalizma. Pored pozitivnog rada na obnovi kulturnog identiteta, jedan deo ove inteligencije najdirektnije radi na obnavljanju konzervativne misli, “ideologije krvi i tla”, čiji ekstremni oblici poprimaju pravo građanstva služeći kao novi “opijum za narod”. U uslovima masovne socijalne nesigurnosti ovim oblicima konzervativne ideologije najlakše je instrumentalizovati i manipulirati masama, što i čine lideri političkih stranaka savremene desnice u nas.

Predstavnici tzv. *naučne inteligencije* u nas, sve više beže u zavetrinu, otuđujući se od stvarnih problema društva. Umesto suočavanja sa novonastalim promenama, kroz kritičku analizu nastajućih društvenih procesa, najradije se vrši beg ili u prošlost ili u posmoderne priče, a mi smo od posmedornizma daleko kao “Bog od šeširdžije”. Analiza stvaralaštva naše naučne i humanističke inteligencije pokazuje da još uvek nema razvijene kritičke teorije novih duhovnih proizvoda imperijalne buržoazije, filozofije neoliberalizma, Fukujamine teorije o kraju istorije, Hantignntonove teorije o sukobu civilizacija, teorije globalizacije i novog svetskog poretka. Još uvek su retki kritički radovi o tranziciji, vesterinizaciji, strategiji neokolonijalizma i zavisne modernizacije, kulturnog imperijalizma. Nedostaju ozbiljne analize fenomena retraditionalizacije, tribalizma, nacionalšovinizma, ali i drugih pitanja, kao što je: šta je sa sudbinom tzv. malih naroda u procesima globalizacije. Ne postoji kritička analiza procesa privatizacije i eksploatacije sveta rada. Naši bivši marksisti preko noći su postali neoliberali. U njihovim radovima ni reči šta je sa viškom rada u uslovima tranzicije, što je sa eksploatacijom rada, što je sa otuđenjem čoveka. Ova i druga ključna pitanja karaktera društvenih odnosa, sve više zaobilaze naše društvene nauke, prilagođavajući se, u najgorem smislu te reči, silama nastajućeg “novog svetskog poretka” i postajući njegovi apologeti i korifeji.

Treba, međutim, istine radi, istaći da jedan mali deo neomarksista u nas, nastoji da koristeći *Marksovu metodu* analize društvenih odnosa i analitičku moć teorije zavisnosti i svetsko-sistemske analize, nastoji da razvije kritičku teoriju novog svetskog poretka i dijalektičku teoriju tranzicije, unoseći više svetla i naučno razumevanja, nastojeći da odgovori na

pitanje – šta se zbiva u postsocijalističkim društvima u tranziciji i kakvi se međunarodni odnosi (neoimperijalni) zasnivaju u našoj savremenosti na relaciji svetski centar-poluperiferija-periferija. No, to su ne samo retki, već tek početni naponi, koje zavrednuju pažnju i koje treba ohrabriti.

LEVICA I NAUKA

Naučni socijalizam nije nastao van magistralnog intelektualnog razvoja čovečanstva, već naprotiv. Upravo najstavljaajući najbolju tradiciju racionalističkog i humanističkog duha čovečanstva, klasici marksizma mogli su izgraditi novu naučnu sintezu. Ta teorija je bila najuticajnija u drugoj polovini XIX i u XX veku. Implozija socijalizma pre je znak urušavanja jednog modela jednopartijskog totalitarnog real-socijalizma nego li istorijskog opisivanja antikapitalističke alternative društvenog razvoja. Savremeni razvijeni svet pokazuje da je ideja demokratskog socijalizma prisutna i dalje se razvija u novim pluralističkim istorijskim formama. Toj ideji i pokretu istinska nauka svojim rezultatima može samo pomoći.

Pokret koji dosledno stoji na jedinstvu klasne i opšteljudske emancipacije nema razloga da se boji rezultata nauke. Naprotiv, on mora biti zainteresovan za radikalnu kritiku svega postojećeg sa stanovišta emancipatoriskih mogućnosti. U tom smislu *autentična levica* stimulira razvoj svih oblika naučnog saznanja, ona ne beži od istine i kritike. U levom pokretu, naučno saznanje i društvena kritika, treba da deluju poput stihije. Ona razara unutrašnje snage konzervacije postojećeg u pokretu i poretku: ona postojeće posmatra sa stanovišta dijalektičkog prevladavanja, istražujući mogućnost i snage njegove humanizacije i emancipacije. Nauka i teorija treba da podstiče pokret na kritički odnos prema dostignutom i da ga stimulišu na nove oblike borbe za napredak čovečanstva. Svetu rada, pored okova najamnog rada, koje ima u realnim društvenim odnosima, nisu potrebni novi okovi iluzija. S toga je on životno zainteresovan za bespristrasnu istinu o svetu i za radikalnu kritiku svega postojećeg koja se ne boji vlastitih rezultata. I zbog toga se u tzv. autentičnom levom pokretu neguje i razvija nauka i društvena kritika i deluje u skladu sa Marksovim shvatanjem da je nauka sa radničkom klasom najrevolucionarnija snaga modernog društva, te da njena politička organizacija treba da deluje poput “kolektivnog intelektualca” (A. Gramši).

Polazeći od Marksove poruke da “otkriti zabludu a nepodvrgnuti je kritici je isto što i podsticati intelektualnu nemoralnost”, treba ukazati na neophodnu potrebu kritičke analize formacija institucionalne levice u nas. Dosadašnja praksa njenog delovanja, u uslovima postsocijalističkog društva i tranzicije, pokazuje brojne protivrečnosti i ambivalentnosti u njenom položaju i ulozi. Postoje sve očiglednije da se formacije vladajuće levice u nas nalaze između sveta rada i snaga kapital-odnosa. Jedan deo ovih formacija sve otvorenije srasta sa nastajućom neoburžoazijom, kao i da se ta buržoazija, dobrim delom reprodukuje iz vladajuće nomenklature. U takvoj situaciji, ovakva levica u relanim društvenim odnosima ima jednu manifestnu a drugu latentnu ulogu u društvu. Otuda je na delu proces pre-

ćutnog pa i otvorenog napuštanja sopstvenog programa i sveta rada kao ciljne grupe i inkliniranja formacijama partija centra. Umesto pluralizma svojinskih odnosa i borbe za emancipaciju sveta modernog rada, u prvi plan je istaknuta privatizacija i strategija zavisne modernizacije. Umesto participativne i socijalne demokratije i radničkog akcionarstva, institucionalizuju se oblici autoritarne socijalne organizacije rada i upravljanja i preferira model menadžerskog akcionarstva. Centralizacija sistema upravljanja i marginalizacija uloge zaposlenih u procesima transformacije, u funkciji je da se iza leđa radnika faktički ostvare procesi prvobitne akumulacije kapitala i, posredstvom političke moći, izvrši ekonomska reprodukcija nove klase. Stoga se o ovom fenomenu socijalne transformacije može govoriti kao o procesu nastajanja “političkog kapitalizma” ili “kapitalizma nomenklature” (M. Veber), što je bila karakteristika prelaska iz staleškog društva na prvobitni kapitalistički način proizvodnje.

Kada se sociološkom analizom apstrahuje dnevno-politička retorika, ideološka magluština i legitimacija režima, može se s pravom reći da smo ovde suočeni sa fenomenom – da se ostaci autoritarne vlasti ne koriste za održavanje jedne partije ili radničke klase na vlasti, već suštinski gledano, da bi se obezbedio prelaz na kapitalistički sistem i ustoličila nova buržoazija. Biće zanimljivo, sa istorijske distance, proučavati – šta nam se sve zbilo u poslednjoj deceniji XX veka i prvoj u XXI na ovom prostoru, i koja je bila cena “strategije krvi i haosa”. U koje je svrhe instrumentalizovana ideologija krvi i tla i šta je ostalo “nebeskom narodu”, iza nas, od velikih obećanja? Budući istraživači, kao i deo kritičkih savremenika, nažalost mogu otkriti: kako je novi balkanski (jugoslovenski) “danak u krvi” plaćen ne samo zbog spoljnih imperijalnih strategija novog svetskog poretka, već i zbog domaćih nacionalista i furioznog interesa nastajuće neoburžoazije, te da je taj proces povezan sa logikom nove prvobitne akumulacije kapitala, koja se i ovde, ostvarivala kao proces pomešan “krvlju, ognjem i mačem”. Kao da je, izgleda, bilo neophodno pogasiti svetla u “balkanskoj krčmi”, kako bi se u mraku obavilo masovno džeparenje naroda, obespravljeno i pauperizacija radnika. Priča o “nebeskom narodu”, nažalost, iskorišćena je za ovozemaljske furiozne ciljeve, koji sa tim narodom nisu imali nikakve veze. Ovde se proces tranzicije odvijao u znaku Klauzevaca - da je “rat-sprovođenje politike samo drugim sredstvima”. Zato smo, upravo, imali na delu preplitanje brojnih procesa: razaranje starog režima, rasturanje zajedničke države, kriminalizaciju, kapitalizaciju i rekolonizaciju. Sve u isto vreme, samo na različiti način.

Postavlja se pitanje kako se u tim sudbonosnim procesima raspada zemlja i tranzicije ponašala naša inteligencija? Upravo, onako kako se i posle Prvog svetskog rata ponašala srpska inteligencija: sa retkim izuzetcima, nečasno. Skoro da se doslovce mogu preuzeti stranice teksta kritike, koju je o njoj napisao osvedočeni prijatelj srpskog naroda, švajcarski lekar *dr Arčibald Rajs* u svojoj knjizi – testamentu “Čujte, Srbi” (Rajs, 1977). Tu se ne može doista ništa niti dodati niti oduzeti. Ta kritika socijalnog karaktera našeg naroda i naše inteligencije (i drugih socijalnih kategorija) ima i danas analitičku instruktivnu vrednost. Sa mnogo preciznosti Rajs je identifikovao karakterne osobine i identitet i sačinio svojevrstni portret

naše inteligencije, ističući njeno odvajanje od naroda, njenu ksenofobičnost, zavist, naduvenost, sklonost strančarenju, lukrativnost, pragmatizam i egoizam (spremnost da za svoju korist žrtvuje slobodu i opstanak svoje zemlje). Za razliku od srpskog naroda, o čijem patriotizmu, pravdoljublju i težnji za slobodu, veoma pohvalno govori, o njegovoj inteligenciji Rajs govori, kao o “sejačici razdora”, onda kada treba sjedinjavati narod.

Na kraju, želimo istaći da je *autentična levica*, za razliku od pseudo-levice, životno zainteresovana za istinu, jer je ona vezana za progresivne klase, nosioce razvoja novih proizvodnih snaga i emancipatorske potrebe humanizacije društvenih odnosa. Ona bez nauke i društvene kritike ne može ostvarivati svoju progresivnu ulogu. Bez njih, postoje puki privezak poretku i održanja status-quo, pretvarajući se od pokreta i avangarde, u istorijskom smislu te reči, u ariergardu. Stoga je odnos prema nauci, istini i kritici indeks progresivnosti savremene levice. Svaki beg od istinskih rezultata nauke, beg je i od vezanosti levog pokreta od ključnih problema savremenosti. U krajnjoj liniji, to je beg od svog socijalno-klasnog utemeljenja - od svoje prirodne socijalne osnove, beg od radništva. Takvo otuđenje levice od radničkog pokreta, pre ili kasnije, radnici prepoznaju. Njima nisu potrebne iluzije kao novi okovi. Njima je potrebna istina i autentično *socijalistička alternativa* društvenog razvoja. U pluralističkom pokretu levice oni najbolje osećaju ko su im najbolji prijatelji a ko prirodni saveznici. Oni očekuju nov susret teorije demokratskog socijalizma, radničkog pokreta i novih društvenih pokreta. Mi pak verujemo da je svaka istinska teorija nemoćna dok se ne poveže sa svojim pravim socijalnim akterima i dok, kroz kolektivnu akciju, ne dosegne prag revolucionarnog praksisa. Uveren sam da takav istorijski susret progresivne teorije, autentične levice i novih socijalnih aktera modernog sveta rada nikakve ideološke mistifikacije i otpori političkih snaga konzervacije, neće moći trajno osujetiti.

SVET NA RASKRŠĆU: SUDBINA TITANIKA ILI IZAZOV ZA NOVOG PROMETEJA

1. *Savremeni svet je na raskršću*: suočen sa dihotomijom između hipertehnološkog napretka i socijalnog subrazvoja; sa usponom novih tehnologija “trećeg talasa” destrukcijom tekovina socijalizma i socijalne države, krizom solidarnosti i pravičnosti. Edgar Moren je uzroke ove krize potražio u deficitu antropološko-humanističkog faktora : „kriza savremenog čovečanstva leži u činjenici što ono nije dovoljno čovečno“. Valja, međutim, reći da su žarišni sindromi savremene krize strukturni i kompleksini.

2. *Osnovna protivrečnost kapitalističkog načina proizvodnje*, u eri asimetričnog modela globalizacije, je između težnje aktera novih proizvodnih snaga ka internacionalizaciji/ globalizaciji, unapređenju i podružtvljavanju naučno-tehnološkog progressa i monopola aktera krupnog kapitala globalnih korporacija, da u ime profita – sebično instrumentalizuju tekovine NTR i informatičke revolucije za dalju svoju neoimperijalnu/ neokolonijalnu-hegemoniju/ dominaciju svetom.

3. *Živimo u eri tehnološke umreženosti sveta/čovečanstva i novih oblika socijalno-klasnih i regionalnih nejednakosti.* O tome govore podaci da je danas u svetu narastao jaz između bogate manjine i većine pauparizovanog stanovništva. Danas 356 svetskih milijardera raspolaže sa preko 45% svetskog bogatstva. Odnos između radničke plate i menadžerske u SAD danas je porastao (od 1:41 iz 1980) na 1:444. Da su se zaoštrile regionalne disproporcije i protivrečnosti između „Severa“ i „Juga“ (od 1:3 posle Drugog svetskog rata, na 1:150 danas). Da se, uporedo sa ovim uvećava informatički jaz između Severa i Juga. Sve to ilustruje da je savremeni kapitalizam postao globalan, ali i apsolutistički – socijaldarvinistički. Levijatan, koji iznova porabljava radnike i čovečanstvo, rekolonizujući svet.

4. Uporedo sa ovim procesima, suprotnosti između rada i kapitala, u načinu proizvodnje savremenog neoliberalnog „kapitalizma katastrofe“ (N. Klajn), *jačaju deobe i protivrečnosti u političkoj i ideološkoj sferi*: sukobi između snaga neokonzervativne restauracije i neofašizacije i socijaldemokratizacije, između nove desnice i ostatka levice, razbijene i duboko integrisane u vladajući poredak.

5. U globalnom svetskom sistemu sve se više *polarizuju snage i odnosi između zemalja svetskog centra – poluperiferije i periferije.* Svetska kriza, koja nije samo finansijska, već opštedruštvena, systemska, strukturalna i dugog vala, sve se više globalizuje i „preti“ da poput „socijalnog cunamija“ potopi/razbije vladajući sistem, koji sve više gubi legitimaciju i održava se, ne samo medijskom manipulacijom podsredstvom globalnih medija, već i vojno-političkom represijom (NATO-mašinom, ...). Izvesno je da je čovečanstvo na Titaniku koji plovi ka fatalnom samoubilačkom slomu, bez obzira na pijanu raspevanost njegove elite i ideoloških trabanata.

6. Očekivati je da će se, iz realnih protivrečja u globalnom svetskom sistemu, pre ili kasnije, iznedriti *akteri novih emancipatorskih društvenih promena. Novi Prometeji*, u liku nove obrazovane internet generacije, svetskog intelektualnog proleterijata, koji će – koristeći moć novih tehnologija i socijalnih mreža – utrti put *globalnoj revoluciji/alternativnom projektu* – prevladavanja kapitalizma i ostvarivanju održivog razvoja čovečanstva, kao zajednice slobodnih građana i naroda, kao bezklasne asocijacije, u kojoj će „sloboda svakog pojedinca biti uslov slobode svih“ (K. Marks).

7. Očekivati je da će *nov pokret radikalnih društvenih promena biti transklasni i transnacionalni, svetski.* Samo kao takav, on će moći da utre put *globalnoj revoluciji* koja će osloboditi čovečanstvo starih i novih okova socijalnog i duhovnog ropstva i iznova visoko i ponosno podići zastavu pariskih revolucionara „Sloboda, Jednakost, Bratstvo“ ili „Hleba i Samouprave“, kako je u srpskim nacionalnim okvirima još u drugoj polovini 19. veka Svetozar Marković definisao ključnu odrednicu programa *borbe za socijalizam.*

Verujem u emancipatorsku moć novih generacija koje će, svojim stvaralaštvom i novom borbom širom sveta, ostvariti velike ciljeve građanskog i radničkog pokreta: o jedinstvu klasne i opšteljudske emancipacije. Za te ciljeve časno je boriti se i vredno živeti!

LITERATURA

- Berger, P. "Sociologija: povlačenje poziva". *Žurnal za sociologiju* 4 (2006).
- Brdar, M. *Pouke skromnosti: Karl Popper, otvoreno društvo, nauka i filozofija*. Beograd: Zavod za udžbenike, 2008.
- "Elite u postsocijalizmu". *Nacionalni interes* 3 (2010): 249-270.
- "Križa nauke – križa društva". *Dijalozi* 1998: 135–154.
- Mitrović, Lj. "The New Bourgeoisie and its Pseudo-elite in the Societies of Peripheral Capitalism: A Sketch for a Sociological Portrait". *Facta Universitatis - Series: Philosophy, Sociology, Psychology and History* 9 1 (2010): 1-13.
- Mitrović, Lj. *Univerzitet i društvene promene*. Vranje: Učiteljski fakultet, 2012.
- Naisbitt, J. *Megatrendovi*, Zagreb, 1985.
- Rajs, A. *Čujte Srbi*. Gornji Milanovac: "Dečje novine", 1977.
- Ritzer, G. *Modern Sociological Theory*. London, 1996.
- Rifkin, J. *Posustajanje budućnosti*. Zagreb, 1986.
- Sorman, G. *Velika tranzicija*. Novi Sad, 1997.
- Tofler, A. *Treći talas*. Beograd, 1983.

Ljubiša Mitrović

SCIENCE, THE INTELLIGENSTIA AND ALTERNATIVES

(The Significance of Problematizing the Relation among Science, the Intelligentsia and Alternative Movements)

Summary: The paper analyses the relation among science / the university, the intelligentsia and the political left in the struggle for an alternative project of sustainable development of contemporary society. It focuses on simultaneously following the tendencies in social sciences, and in the ontology of contemporary society and among social groups, especially those on the political left.

It also investigates the impact of transition on: a) the changes in the social structure of the post-socialist societies and the ambivalence in the social behaviour of the intelligentsia; b) the defensive stance of the political left and its integration into the capitalist system; c) decreasing the critical role of the intelligentsia on creating alternative development and governance projects.

As opposed to the view that there is no alternative to capitalism, the author urges for a renewal of the critical mission of the intelligentsia and of an authentic leftist movement, as a possible socialist alternative and the foundation for sustainable and humane development of mankind.

Key Words: science, university, the intelligentsia, leftist policy, alternatives.

